

УДК 811.134.2'42:305

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-24>

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Ликова Ксенія Ігорівна

аспірант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Лабораторна, 3, Київ, Україна

У статті розглядається поняття гендеру в сучасних лінгвістичних студіях та специфіка його маніфестації у площині художнього тексту. З-поміж низки підходів до вивчення гендеру, які останнім часом виокремилися у мовознавстві, особлива увага приділяється засобам репрезентації гендеру в мовленні, тобто комунікативній поведінці чоловіків та жінок, а також мовним проявам гендерної приналежності особистості. Актуалізація вивчення феномена гендеру в межах художнього тексту сприяла поява численних досліджень, присвячених, насамперед, проблемі чоловічої та жіночої прози. Той факт, що переважна частина літературних творів написана чоловіками, призвів до необхідності вивчення жіночого письма з метою виявлення його ідіосинкратичних елементів, зокрема в лінгвістичному аспекті. Автор, як мовна особистість, є носієм певних ціннісних та соціокультурних характеристик, які знаходять своє відображення в художньому світі створених ним текстів. Отже, сучасна жіноча проза відтворює актуальну гендерну картину світу крізь призму авторського світосприйняття та зумовлює гендерну закономірність репрезентації іншого суб'єктивного центру художнього тексту – персонажа. Специфіка мовленнєвого конструювання жіночо-письменницею жіночих та чоловічих персонажів художнього твору відбувається з урахуванням її власних уявлень про характер комунікативної взаємодії представників різних гендерних груп у реальному спілкуванні, і втілюється в персонажному дискурсі на різних рівнях: семантичному, синтаксичному та прагматичному. Такий підхід до проблеми дає змогу глибше проаналізувати та виокремити провідні маркери маскулінності та фемінінності, експліковані в мовленні персонажів художніх творів. Під маркерами маскулінності і фемінінності розуміємо комплекс мовних засобів різних рівнів, які несуть відбиток гендерної приналежності персонажа та втілюються в специфіці його комунікативної взаємодії з представниками протилежної статі.

Ключові слова: гендер, мовна особистість, персонаж, фемінінність, маскулінність, художній текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасне мовознавство характеризується стійкою увагою до антропоцентричних чинників у мові. Вивчаючи мову крізь призму людського фактору, вчені зосереджуються на дослідженні конституційних ознак особистості, серед яких важливе місце посідає гендер – специфічний набір культурних характеристик, які детермінують комунікативну поведінку чоловіків і жінок, та характер їх взаємодії між собою. Гендерна опозиція простежується в мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок, у виборі мовних засобів, оцінках мовних фактів тощо. На сьогодні актуальними є дослідження проявів гендеру та гендерної асиметрії в межах художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі гендеру в мові присвячено роботи багатьох дослідників, серед них О. Л. Бессонова, О. І. Горошко, А. В. Кириліна, Р. Лакофф, А. П. Мартинюк, Н. В. Собецька, Д. Таннен. Вивченням гендерних особливостей художнього тексту займалися О. О. Дорош, О. Л. Козачишина, А. А. Марчишина, О. В. Пермякова, Р. З. Хачмафова, З. С. Шевчук.

Формулювання мети і завдань. Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні проявів

гендеру в художніх текстах. Для досягнення поставленої мети необхідно окреслити основні вектори дослідження гендеру в сучасній лінгвістиці, охарактеризувати специфіку його актуалізації у художніх текстах, встановити яким чином гендерна приналежність автора впливає на характер створених ним текстів, а також на особливості мовленнєвого портретування жіночих та чоловічих персонажів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не зважаючи на те, що поняття гендеру виникло ще у 60-ті роки ХХ століття, і, насамперед, протиставлялося поняттю біологічної статі, у лінгвістиці воно набуло широкого загалу лише двадцятьма роками пізніше. Звернення до власне гендерних досліджень мовного матеріалу було зумовлене змінами традиційного розподілу чоловічих та жіночих ролей у суспільстві, а також стрімким зростанням інтересу до соціальних факторів, що розглядали мову у її зв'язку з суспільством та місцем людини в ньому [2, 46]. У результаті утворилися нові мовознавчі напрямки – соціолінгвістика, прагматика, теорія дискурсу та комунікації. Досвід вивчення диференційних ознак чоловічої та жіночої мови, накопичений на базі примітивних мов, почав екстраполюватися на більш розвинені європейські мови. Ці здобутки згодом

широко використовувалися на теренах феміністичної лінгвістики, мета якої полягала у викритті панування гендерної асиметрії в системі мови, що обмежує мовленнєві можливості жінок. У цьому напрямку революційною стала робота Робін Лакофф «Language and Woman's Place» в якій вона протиставляє мовлення жінок мовленню чоловіків, та розглядає його як нижче по відношенню до останнього. Вона наголошує, що мова є андроцентричною, адже фіксує мовні явища з чоловічої точки зору. Водночас Робін Лакофф наполягає на існуванні особливої «жіночої мови», специфіка якої проявляється у виборі лексичних засобів, синтаксичних конструкцій, а також на надсегментному рівні [8].

Сучасні гендерні дослідження точаться навколо двох проблем. Перша спрямована на вивчення засобів маніфестації у мові людей різної статі, що відображається в номінативній системі, синтаксисі, категорії роду тощо [2, 43]. Прибічники цього напряму дійшли висновку, що мови, які функціонують у патріархальному суспільстві, фактично дискримінують жінок та надають їм другорядну роль. І. М. Скачкова наводить такі приклади, що яскраво демонструють асиметрію за статевою ознакою у французькій мові: відсутність іменників жіночого роду, що позначають престижні професії (*peintre, écrivain, docteur*); присвоєння негативної конотації деяким іменникам на позначення неживих предметів жіночого роду (*maitre – maitresse, courtisan – courtisane*); відсутність нейтрального особистого займенника множини на позначення обох статей, в результаті чого номінація здійснюється за чоловічим родом (особовим займенником *ils*) та ін. [6, 126-127]. Така ситуація свідчить про мовне ігнорування жінок та існування гендерної асиметрії в мові. Другу проблему складає існування чоловічого та жіночого мовлення, лексико-стилістичні та прагматичні особливості його функціонування власне у процесі комунікативної взаємодії. До того ж, у фокусі перебувають його типові стратегії і тактики та специфічний вибір одиниць лексики, спрямовані на успішну комунікацію [2, 43].

Поява численних робіт феміністів-лінгвістів стала поштовхом для вивчення маніфестації в мові чоловічої гендерної ідентичності, і, зрештою, призвела до усталення понять «фемінності» та «маскулінності» як ключових категорій гендеру. Маскулінність і фемінність являють собою певний набір фіксованих уявлень та ціннісних характеристик, що дозволяють охарактеризувати прототипові моделі соціальних ролей «типового чоловіка» й «типової жінки» в певному лінгвокультурному соціумі. [5, 85] Сукупністю біологічних та соціокультурних особливостей маскулінності і фемінності є гендерна картина світу – структурована та чітко упорядкована система мовних та культурних орієнтацій, цінностей та уявлень особистості про навколишню

дійсність, на базі яких актуалізується мовна та культурна диференціація статі.

Активний розвиток феміністичних студій та поява наукових робіт, присвячених дискурсу жіночої прози стали основою для сучасних досліджень засобів маніфестації гендерної ідентичності у художніх творах. Н. Школяр вважає перспективним залучення теорії мовної особистості задля дослідження проявів гендерної ідентичності в межах художнього тексту, адже «гендерна ідентичність і мовна особистість містять ряд спільних та суміжних характеристик, заснованих на соціокультурних, національних, психологічних складових, які визначають особливості когнітивної, комунікативної та емотивної поведінки особистості». Дослідження мовної особистості у художньому тексті відбувається шляхом залучення його основних антропоцентрів – автора та персонажа. Зупинимося більш детально на проблемі автора. Оскільки тексти художньої літератури є частиною загальнолюдської і національної культури, вони акумулюють певний життєвий матеріал, який дає уявлення про актуальний стан суспільства, а також втілюють авторське бачення навколишньої дійсності. Аналіз художніх творів, написаних письменниками і письменницями, дозволяє поглянути на світ очима чоловіка і жінки і виявити особливості цього «бачення».

На думку Ю. В. Кравцової дескрипція мовної особистості письменника в гендерному аспекті передбачає такі характеристики: «1) відображення в художній картині світу автора гендерних стереотипів даного етносу; 2) уявлення письменника про прояви жіночого і чоловічого в соціумі взагалі і літературної діяльності зокрема; 3) ступінь і характер виявлення в творах автора гендерної ідентифікації та самоідентифікації; 4) різні образні мовні засоби, здатні фіксувати гендерні відмінності.» [4, 114]. Тобто, крізь призму власного світосприйняття та уявлень про маскулінність та фемінність в межах художнього тексту автор, послуговуючи різними мовними засобами, створює художні образи чоловіків та жінок. Зважаючи на те, що гендерна дихотомія інкорпорована у всі аспекти мови, то вибір тих чи тих мовних засобів знаходиться у прямій залежності від гендерних преференцій мовців. Лінгвальними засобами об'єктивації гендерного статусу персонажів художнього тексту виступають одиниці різних рівнів, як-то лексеми, словосполучення, фразеологізми, синтагми, речення, морфологічні, словотвірні та стилістичні засоби, які є маркерами маскулінності і фемінності створених образів. Крім того, важливим є осмислення мовленнєвих актів та жанрів з точки зору гендерної приналежності персонажів, адже гендерна маркованість лінгвостилістичних засобів актуалізується також у типово «чоловічих» та «жіночих» комунікативних тактиках персонажів [3]. Такий підхід дає можливість визначити провідні диференційні ознаки мовленнєвої поведінки чоловічих та жіночих персонажів.

У межах художнього тексту важливо розрізнати дискурсну зону наратора та персонажа. Як зазначає І. Бехта, вивчення дискурсу персонажа вможливує вирішення низки завдань. «По-перше, мовлення персонажа, як і його образ загалом, є у сприйнятті читача певним фактом об'єктивної дійсності, який відображається засобами особливої художньої структури. По-друге, мовлення діяльності персонажа, вербалізована системою текстових елементів, слугує відображенню важливих характерологічних засобів персонажів. По-третє, як і сам персонаж, його мовлення зображене в літературному тексті, сприймається читачем як артефакт, що передбачає присутність у змісті та формі мовлення персонажа думок, почуттів, мовного досвіду та смаку автора» [1, 26-27]. За своєю структурою, дискурсна зона персонажа є гетерогенною. Його внутрішня структура представлена прямим мовленням (автентичне, мовлення персонажа), непрямим мовленням (оформлення персонажного висловлювання або думок) і невластиво-прямим мовленням (показ внутріш-

нього світу героїв). У межах художнього тексту кожна з цих структур має власні семантичні, синтаксичні та прагматичні риси [1, 29].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на те, що сучасна лінгвістика характеризується антропоцентричним підходом до опису мовних явищ, стає нагальним вивчення мови в її тісному зв'язку з людиною, що послуговується нею як засобом комунікації. Окрема увага приділяється специфіці існування особистості в художньому тексті, де гендерна ідентичність, як одна з базових характеристик особистості, детермінує характер створених нею текстів. У художньому творі гендерний фактор проявляється у мовних засобах, якими послуговується автор змальовуючи художню картину світу та віддзеркалює його уявлення про реальну комунікативну взаємодію людей у мовленні персонажів. Перспективність подальших наукових розвідок полягає у дослідженні лінгвістичних та стилістичних засобів маніфестації різногендерної мовної особистості персонажів у межах художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І. Персональний дискурс у наративній структурі художнього тексту. *Мова і культура. Серія «Філологія»*, 2002. Вип. 5. Ч. 1. С. 22-29.
2. Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации. М., 2004. 252 с.
3. Коломієць С.С., Кравчук Н.В. Гендерна маркованість гіперболи та літоти (на прикладах комунікативних тактик персонажей серії романів «Гаррі Поттер»). *Вісник НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». Серія Філологія. Педагогіка*. 2017. №9. С.45-49.
4. Кравцова Ю.В. Проблемы и перспективы исследования языковой личности писателя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. №. 12. С. 109-116.
5. Марчишина А.А. Гендерна ідентичність в англійському постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів) : монографія. Кам'янець-Подільський, 2018. – 452 с.
6. Скачкова И.И. Гендерная проблематика в зарубежном теоретическом языкознании: к истории вопроса. *Вестник ТГЭУ*. 2009. № 4. С. 119–132.
7. Школяр Наталія. Гендерна ідентичність мовної особистості (на матеріалі американських жіночих прозових творів кінця ХХ ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 532. С. 170-180
8. Lakoff R. (1975) *Language and Woman's Place*. New York.

REFERENCES

1. Behta I. (2002) Personazhnyi dyskurs u naratyvnoi strukturі khudozhnogo tekstu. [Character's discourse in the narrative structure of literary text]. *Mova i kultura. Seriiia "Filolohiia"*, 5 (1), 22-29 [in Ukrainian].
2. Kyrylyna A.V. (2004) *Gendernye issledovaniya v lingvistike i teorii kommunikacii* [Gender Studies in Linguistics and Communication Theory.]. M: ROSSPEN [in Russian].
3. Kolomiets S. S., Kravchuk N. V. (2017) Henderna markovanist hiperboly ta litoty (na prykladakh komunikatyvnykh taktyk personazhei serii romaniv «Harry Potter») [Gender-determined peculiarities of hyperbole and litotes illustrated by communicative tactics of the characters of «Harry Potter» series]. *Visnyk NTUU KPI imeni Ihoria Sikorskoho. Seriiia Filolohiia. Pedahohika*, 9, 45-49 [in Ukrainian].
4. Kravtsova Yu.V. (2015) Problemy y perspektyvy yssledovaniya yazikovoï lychnosti pysatelïa. [Problems and prospects of research of the linguistic personality of the writer.]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 9 : Suchasni tendentsii rozvytku mov*, 12, 109-116 [in Russian]
5. Marchyshyna A.A. (2018) Henderna identychnist v anhlomovnomu postmodernistskomu dyskursi: sotsiokulturnyi ta linhvopoetychnyi aspekty (na materialy naukovykh, publitsystychnykh ta khudozhnykh tekstiv) [Gender Identity in English Postmodern Discourse: Socio-Cultural and Linguo-Poetic Aspects (a Study of Academic, Publicist and Literary Texts)]. Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
6. Skachkova I.I. (2009) Gendernaia problematyka v zarubezhnom teoretycheskom yazikoznanyy: k ystoriy voprosa. [Gender Issues in Foreign Theoretical Linguistics: Towards a History of Question]. *Vestnik Vestnik TGEU*, 4, 119–132 [in Russian].
7. Shkoliar Nataliia (2011) Henderna identychnist movnoi osobystosti (na materialy amerykanskykh zhinochykh prozovykh tvoriv kintsia XX st.). [Gender identity of linguistic personality (on the material of American women's prose works of the late XX century)]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu.*, 532, 170-180 [in Ukrainian].
8. Lakoff R. (1975) *Language and Woman's Place*. New York.

GENDER ASPECT OF LITERARY TEXT LINGUISTIC RESEARCH

Lykova Kseniia Ihorivna

*PhD Student of the Department of Spanish and French Philology
Kyiv National Linguistic University
3 Laboratorna St., Kyiv, Ukraine*

The article focuses on the notion of gender in modern linguistics and specific features of its manifestation in literary text. Among many approaches to gender studies that have recently emerged in linguistics, particular attention is paid to the means of gender representation in speech, i.e. communicative behaviour of men and women, as well as the linguistic manifestations of gender identity. The development of the gender studies within the literary text has been facilitated by the emergence of numerous researches that mainly deal with the problem of male and female prose. The fact that the majority of literary works are written by men has determined the importance to study women's writing in order to identify its idiosyncratic elements, particularly in linguistic aspect. The author, as a linguistic personality, is considered to be the bearer of certain values and sociocultural characteristics that are reflected in the literary world of the texts they created. Thus, contemporary women's prose reproduces current gender picture of the world through the author's worldview and determines gender pattern of representation of another literary text subjective centre – character. The peculiarity of female and male characters speech construction by the female writer is based on her own vision of communicative interaction between representatives of different gender groups in real communication, and is embodied in character's discourse at different levels: semantic, syntactic and pragmatic. This approach to the problem makes it possible to analyse more deeply and distinguish the main markers of masculinity and femininity, expressed in characters' speech within the literary text. Masculinity and femininity markers are regarded as a complex of linguistic means of different levels, which contain the imprint of character's gender identity and are performed in specific features of their communicative interaction with the opposite sex members.

Key words: *gender, linguistic personality, literary text, character, masculinity, femininity.*